TARIX TA’LIMIDA METODIK USULLAR TIZIMI.

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabalari

Boboyev Ali O'tkir o'g'li

e-mail:boboyevali120@gmail.com

Xurramov Umidjon Aliqul o‘g‘li

e-mail:aliqulmeluqulov@gmail.com

Annotatsiya: O`qitish metodlari murakkab muammo bo`lib, maktab oldiga qo`yilgan mas`uliyatli vazifalarning hal etilishi ko`p jihatdan uning to`g`ri hal qilinishiga bog`liq. Ushbu kurs ishi orqali tarix o‘qitishda metodik usullar, ularning turlari hamda ta’limda ko‘rsatmalilik metodining ahamiyati va o‘quvchilar faoliyatiga ta’siri haqida ma’lumotlarga ega bo‘lasiz.

Kalit so‘z: sezgi, obrazli tasavvur, voqelik karintalari, Afina akropoli, jonli idrok, emotsional.

Ma`lumki, maktab tarix kursining mazmunini ayrim aniq va tipik voqealardan iborat faktlar tashkil etadi. Bu faktlar o`quvchilarga ijtimoiy hayotning barcha tomonlari, bu tomonlarning rivojlanishini va ular o`rtasidagi o`zaro aloqalar haqida bilim beradi, ularning aqli, o`yi xayoli, sezgi va irodasiga ta`sir ko`rsatadi. Tarixiy faktorlarning xarakterli xususiyati shundaki, ularni bevosita hissiy tasavvurlar asosda o`rganib bo`lmaydi. Shuning uchun o`tmishga doir eng muhim faktorlarni obrazli tasavvur etishning ahamiyati g`oyatda kattadir. Obrazli tasavvurlar o`quvchilarning tarixiy voqalar haqidagi faktorlarni jonli idrok etishlariga yordam beradi. Maktab tarix kursi ta`lim tarbiyaviy jihatdan juda muhim bo`lgan keng va obrazli qilib yoritilgan. Faktorlardan tashqari, ular o`rtasidagi bog`lanishlarni aniqlashga yordam beradigan

ma`lumotlar ham beriladi. Ular juda qisqa ba`zan spravka shaklida bo`lsada, tarixiy jarayonni bir butun yaxlit tasavvur etish, tushunchalar tizimini va ijtimoiy rivojlanishning qonuniyatlarini to`liq o`zlashtirishga yordam beradi. [1]Shunday qilib o`quvchilar xotirasida saqlanib qolinishi kerak bo`lgan tarixiy materiallar tarixiy bo`limning ikkinchi muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. Tarix o`qitishning tajribasida tarixiy materiallarni puxta va mustahkam o`zlashtirishga yordam beradigan ko`pgina samarali usullar bor. Materialni bayon qilish borishda o`qituvchi va o`quvchilarning o`quv materiali yuzasidan og`zaki va yozma reja, voqealar qalendari va xronologik jadvallar tuzishlari, raqamlarni yozish, grafik yozuvlarini olib borishlari diagrammalar chizish, kontur xarita va daftarda yozuv-chizuv ishlarini olib borishlari shular jumlasidandir. Shuni aytish kerakki, obrazli tarixiy tasavvurlarni shakllantirish, tarixiy faktlar xronologiya va boshqalarni xotirada mustahkam saqlab qolish tarixni o`rganishning birinchi bosqichini tashkil etadi. Uning eng muhim ikkinchi bosqichi tarixiy tushunchalarni shakllantirishdir. Tarixiy tushunchalarin o`zlashtirish juda katta ta`lim va tarbiyaviy ahamiyatga ega. Tushunchalar o`quvchilarda keng dunyo qarashni shakllantirishga yordam beradi, ularni tafakkur faoliyatini, bilish malakalari va qobiliyatlarini o`stiradi. Tafakkur qilishning psixik jarayoniga suyanadigan bu usullar har qaysi tarix o`qitish metodiga metodik usullarning uchinchi guruxi bo`lib kirishi mumkin. Ular birinchi navbatda o`qituvchining tushuntirib berishi, muammoli bayoni, o`qituvchi rahbarligida o`quvchilarning tarixiy xujjatlarni tahlil qilishi mantiqiy vazifalarni echishi va evristik suhbatdan iboratdir. [2]Ta`lim-tarbiya jarayonida bu usullar va bilimlarning barchasi tarkibiy qismlari bir-biri bilan o`zaro bog`liq holda ishtirok etadi. Ko`rsatmalilik deganda, avvalo o`qitish va o`rganishning ko`rgazmali usuli, o`qituvchi bayonining ko`rgazmali bo`lishi uning o`quvchilardagi tayyor obrazlarga suyana bilishi, o`quv materialini bayon qilish vaqtida ko`rgazmali

[1] N.I. Xasanova, P.O. Normamatova “Tarix o‘qitish metodikasi” Toshkent-2024.

[2] Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2008.

qurollardan foydalanishning va ko`rgazmali qurollar vositasida o`quvchilarning bilish faoliyatini aktivlashtirish hamda ularning o`rganilayotgan tarixiy faktlarini voqea va hodisalarni aynan o`zini yoki ularnig tasvirlarini ko`rish yordamida o`rganishlari tushuniladi. Tarix o`qitish ko`rgazmali bo`lishining ta`limiy va tarbiyaviy ahamiyati ham katta. Avvalo, ko`rgazmali qurollar o`quvchilarning bilim olishida muhim manba hisoblanadi. O`qituvchining bayoni har qancha to`liq bo`lganda ham o`quvchilarning voqealar to`g`risidagi tasavvurlari to`la bo`lmaydi. Masalan, XVIIasr boshlarida Rossiyada qurilgan dengiz kemalarning tasviri yoki modellarni ko`rmay turib u kemalarni, o`sha vaqtdagi dengiz jangi manzarasini ham to`la, aniq va chuqur tasavvur qilib bo`lmaydi. Ko`rsatmali tasvirlar tarixiy fakt va hodisalarning tashqi ko`rinishigina emas balki ularning ichki mohiyatini ham ochib berdi. [3]Masalan, o`quvchilarga 1944-1945-yillarda sovet armiyasining Polsha, Bolgariya va Sharqiy Evropadagi boshqa xalqlar. Xitoy, Koreyadagi aholi tomonidan shodiyona kutib olishga doir gazeta jurnallardagi illyustratsiyalar ko`rsatilganida (sovet) xalqlari olib borgani urushning ozodlik harakteri yaqqolroq ko`rinadi va esda mahkamroq saqlanib qoladi. Ko`rsatmali tasvirlar tarixiy tushunchalarning ma`nosini osonroq tushunib olishlariga yordam beradi. Shu tariqa ko`rgazmalilikning ahamiyati tarixiy faktlarni, hodisalarni ko`rish organlari ishtirokida mushohada etish va ular xaqida aniq tasavvur hosil qilishbilan chegaralanmaydi. Murakkab tarixiy hodisalarni tushunganlarni tushuni bo‘lishni ham yengillashtiradi, tarixni to`g`ri real tushunishga yordam beradi. Shunday qilib ko`rgazmalilik metodi: [4]

1. Tarixiy bilimlarning asosiy manbalaridan biri bo`lib xizmat qiladi.

2. O`quv materialining ta`lim-tarbiya vazifalarini muvaffqiyatli amalgaoshirishga yordam beradi.

[3] Toshpulatov T., Gafforov Ya. Tarix o‘qitish metodikasi. – T.: Universitet, 1999.

[4] Bhuvan Garg. Teaching of history (Tarixni o‘qitish). India. New Delhi. Rajat publications, 2007

3. O`qituvchi bayonining aniq, obrazli va emotsional bo`lishiga yordam beradi.

4. O`quvchilarning o`quv materialini o`rganishga qiziqishni oshiradi va ularning bilish faoliyatini aktivlashtiradi.

5. O`qituvchining bayonini va uning darsda qo`llangan boshqa o`quv usullarini o`quvchilarning tushunib olishini yengillashtiradi.

6. O`quvchilarning fikrlash qobiliyatini oshiradi. Predmet ko`rstmalilik ta`limda alohida ahamiyat kasb etadi.

Fizika, kimyo yoki botanika o`qituvchilari o`rganilayotgan temalarni o`quvchilarga formula shakl va boshqalarda ko`rsatib tushuntirsalar tarix o`qituvchisi unday imkoniyatdan mahrumdir. Tarix o`qituvchisi o`quvchilarga ibtidoiy odamlar hayoti va faoliyatining aynan o`zini ko`rsatib berolmaydi faqat gapirib beradi, ko`rsatsa faqat ibtidoiy kishi ishlatgan qurollarni yashagan joylarni yoki aytaylik, feodallarning o`zaro urushlarini emas. Urushda ishlatilgan qurollarni va boshqa ba`zi buyumlarni, Suvorov boshliq askarlarning janglarda ko`rsatgan jasorati va qahramonliklarini emas, balki ular to`g`risida rassomlar chizgan ayrim rasm-kartinalarni ko`rsatishi mumkin xolos, lekin har holda kishilarning o`tmishdan qolgan buyodgorliklar tarixiy voqealar to`g`risida real tasavvur qilishga so`zsiz yordam beradi. Tarix o`qitishda qo`llaniladigan tasviriy ko`rgazmali vositalar ichida o`quv kartinalari muhim o`rin tutadi. Kartinalar o`rganilayotgan voqealar va hodisalar haqida o`quvchilarda yorqin tasavvur hosil bo`lishiga yordam beradi. Tarixiy mavzularga oid kartinalar syudjeti va harkteriga qarab quyildagi turlarga bo`linadi:

1. Voqelik karintalari. Ularda muhim voqealar, ijtimoiy hayotdagi noyob faktlar, harbiy harakterlar va revolyutsion voqealar yoritiladi. Masalan, «Salamin jangi», «1905-yil 9-yanvar'».

2. O`rganilayotgan davr uchun tipik bo`lgan voqealarni aks ettiruvchi kartinalar. Masalan, «Qadimgi Gretsiyada qul savdosi». Kartinaning bu turi katta bir voqeani yoki uning bir ko`rinishini o`rganish bilan bog`liq bo`lgan hamma savollarga javob beradi.

3. Qadimgi shaharlar, qurilishlar, arxitektura yodgorliklari yoki ularning ansambli tasvirlangan tarixiy kartinalar. Masalan, Qadimgi dunyo tarixi darsligida berilgan «Afina akropoli», «Moskvaning XVII asr oxiradagi ko`rinishi» va boshqalar.

4. Tarixiy portretlar. Ular ustida o`quvchilar mustaqil ish olib boradigan bo`lsa, ular tarixiy shahslarning hayoti va faoliyatini og`zaki yoki yozma ravishda hikoya qilib beradi. Kartinalar bilan ishlab kartinalardan unumli foydalanishni, ularning o`qitishdagi roli va o`rnini yaxshi tushunib olinishiga bog`liq. Kartinalar ko`rgazmali qurollarning hamma turlari singari o`quvchilar uchun aktiv bilim olish manbai bo`lib xizmat qiladi. Shunday qilib kartinalar:

1. o`quvchilarni yangi materialni aktiv o`zlashtirishga tayyorlaydi, oladigan bilimlarni manbai bo`lib xizmat qiladi.

2. tarixiy voqeaning «jonli idrok» etilishini, o`rganilayotgan materialning axloqiy ta`sirini oshiradi, aniq va tushunarli bo`lishini ta`minlaydi.

3. o`qituvchi bayonning ta`sirini kuchaytiradi.

Tarixiy voqea ma`lum bir vaqtda va ma`lumbir joyda sodir bo`ladi. O`quvchilarda voqea sodir bo`lgan joy xaqida tasavvur yaratish ta`limda muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.I. Xasanova, P.O. Normamatova “Tarix o‘qitish metodikasi” Toshkent-2024.
2. Bhuvan Garg. Teaching of history (Tarixni o‘qitish). India. New Delhi. Rajat publications, 2007.
3. Короткова М. В., Студеникин М.Т. Методика обученийа истории в схемах таблитсах описанийах. Практическое пособие длйа учителей. – М., 1997.
4. Бернадский В.Н. Методи преподаванийа истории в старших классаҳ – М.
5. Toshpulatov T., Gafforov Ya. Tarix o‘qitish metodikasi. – T.: Universitet, 1999.

6. Golish L.V., Xashimova D.P. Ta’lim jarayonida interfaol ta’lim uslublari va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. – Toshkent: TDIU, Iqtisodiyot. 2013.
7. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2008.